

TRĂSĂTURILE ESENȚIALE ALE ORGANELOR SECURITĂȚII STATULUI ÎN RSSM DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Liliana ȚURCAN,
doctor în drept (USM)

SUMMARY

In the present article the main goal has been to study the historical evolution of state security bodies in the Moldavian Soviet Socialist Republic (MSSR) after the Second World War. Special attention is paid to the competence of these bodies in the communist totalitarian regime. The period of Soviet governance has most strongly affected the present legal status of state security bodies in the Republic of Moldova.

În anul 1944 Armata Roșie începe să înainteze pe teritoriul RSSM, spre sfârșitul lunii august ocupând întreg teritoriul republicii. Paralel, are loc procesul de restabilire a aparatului statal ce a activat până la război. În fața structurilor Comisariatelor Poporului pentru Afacerile Interne și pentru Securitatea de Stat ale Republicii Sovietice Moldovenești au apărut noi sarcini. Judecând în baza documentelor, printre aceste sarcini figurau: intensificarea muncii operative de agentură și de anchetă; măsuri de curmare a manifestărilor antisovietice, diversiunilor, acțiunilor teroriste; depistarea și arestarea agenturii inamicului, a elementelor naționaliste antisovietice, precum și a clericilor și sectanților; recrutarea agenților în vederea depistării și creării unei rețele de spionaj; urmărirea agenturii serviciilor străine de informații, precum și munca peste hotare – pregătirea și infiltrarea agenturii¹.

Războiul nu a schimbat radical direcțiile de activitate a organelor de securitate; dimpotrivă, în urma lui s-a intensificat caracterul represiv al acestora. Mai mult ca atât, în perioada postbelică se observă un control și mai riguros din partea Moscovei asupra autorităților statale de la periferiile Uniunii Sovietice. Aceasta presupunea că activitatea organelor de interne și ale securității statului din RSSM se afla sub supravegherea Împuternicitului NKVD-NKGB al URSS pentru Moldova. Se cerea să se coordoneze cu el toate acțiunile cekiste operative, chestiunile puse în discuție la consfătuirile operative, ordinele și directivele în chestiuni operative, măsurile de consolidare a cadrelor NKGB al Moldovei și ale organelor lui de la periferie².

În mai 1945, la Plenara a V-a a CC al PC(b)M, în componența CC și membru al Biroului CC a fost ales Iosif Mordoveț, Comisarul Poporului pentru Securitatea al RSSM. În perioada exercitării de către Mordoveț a atribuțiilor sale (1944-1955), se produc unele schimbări în organizarea activității organelor de securitate. Datorită modificărilor operate în legislația ce reglementa relațiile din sfera administrării de stat, NKGB al URSS a devenit Minister al Securității de Stat (MSS). Astfel, la 15.03.1946 a fost adoptată Legea despre re-

organizarea Sovietului Comisarilor Poporului al URSS în Sovietul Miniștrilor al URSS și a Sovietelor Comisarilor Poporului ale republicilor unionale și autonome în Sovietele Miniștrilor ale republicilor unionale și autonome. Se argumenta această schimbare prin faptul că denumirea Guvernului ca Soviet al Comisarilor Narodnici nu se aplică nici într-o altă țară. Se menționa, de asemenea, că termenul „comisar” avea mai mult o nuanță politică și nu sublinia responsabilitatea comisarilor pentru activitatea organelor conduse de ei³.

În perioada de după război, în URSS dimensiunile organelor securității statului s-au extins. După cum menționează V.Pasat, doar aparatul de agentură al Ministerului Securității de Stat al RSSM număra în primăvara anului 1946 circa 9.000 de persoane. Printre acestea 453 erau agenți, 319 rezidenți, 7.960 informatori și 135 stăpâni de case conspirative⁴.

Represiunile ce au avut loc în RSSM până la cel de-al Doilea Război Mondial și-au lăsat o amprentă negativă în memoria majorității populației. Fiind conștienți de acest fapt, reprezentanții administrației sovietice, chiar din primele zile de la revenire la putere, au încercat să supună unui control riguros acele pături ale populației, care, după părerea lor, se opuneau sistemului. În atenția organelor securității de stat se aflau în acea perioadă, în primul rând, așa-numitele grupări naționaliste, care promovau diverse acțiuni calificate de aceste organe drept antisovietice, ostile, contrarevoluționare etc. După cum subliniază însă T. Botnaru și A. Ganenco, „cu toate că pe timpul lui Mordoveț activitatea MSS al RSSM luase amploare, el așa și nu a reușit să anihileze grupările «naționaliste» și «antisovietice», care renășteau din cenușă, precum pasărea Fenix”⁵.

Pe lângă elementele naționaliste, cea mai serioasă piedică pentru sovietizarea definitivă a republicii o constituia, în opinia organelor statale, *chiaburimea*, care era nemulțumită de colectivizarea forțată a agriculturii. Căutând să diminueze rezistența țăranilor și să accelereze colectivizarea, să dea curs transformărilor rapide în agricultură în condițiile în care republica nu-

și revenise încă de pe urma războiului și a foametei, autoritățile nu vedeau decât o singură cale de soluționare a problemei – depistarea și sancționarea dură a vinovaților, aplicarea unor măsuri de reprimare⁶. Drept urmare, la 6 iulie 1949 au fost deportate 11.293 familii, sau 35.050 oameni⁷. Rolul de bază în realizarea operației de deportare a revenit, evident, scutului sistemului, adică organelor de securitate.

Organele de securitate din RSSM au participat, de asemenea, la persecutări în masă pentru convingeri religioase. Astfel, în martie 1951 au fost deportate 723 familii făcând parte din secta Martorilor lui Iehova⁸. Sectanții s-au pomenit sub lovitura puterii pentru faptul că în acea perioadă ei erau mai uniți, mai agresivi și mai intoleranți față de autorități⁹.

Intensificarea caracterului de reprimare și de persecutare al activității organelor de securitate pe întreg teritoriul URSS, investirea acestora cu funcții ce nu sunt specifice unor servicii speciale (de exemplu, condamnarea pe cale extrajudiciară a „dușmanilor poporului”) constituie o cartă de vizită a sf. anilor '40 – înc. anilor '50, perioadă când rolul securității de stat crește direct proporțional cu greutatea de ordin social-economic și cu puterea, ambițiile dictatorului sovietic. Spre regret, până în ziua de azi mulți identifică organele de securitate cu mașina represivă stalinistă, „uitând că în acele vremuri negre pentru țară au fost supuși represivunilor și peste 20 mii de ofițeri de securitate, iar mulți alții au avut de suferit fără nici un temei”¹⁰.

La începutul anilor '50, organele de securitate trec de sub controlul Partidului Comunist sub conducerea directă a lui Stalin, cultul personalității căruia capătă o amploare fără precedent. Lozinca lui Lenin, potrivit căreia „organele CK sunt înființate și activează doar ca organe directe ale partidului, conform directivelor acestuia și sub controlul lui”¹¹, deja nu mai era actuală. Este de menționat că funcționarii de partid au făcut totuși o încercare de a supune controlului activitatea organelor securității de stat în baza Hotărârii cu privire la Ministerul Securității de Stat al URSS, adoptată de Prezidiul CC al PCUS la 4 decembrie 1952. Dar, în curând, hotărârea respectivă „a fost dată uitării”. Acest lucru nu s-a produs fără intervenția lui Beria¹².

După moartea lui Stalin (1953), s-a început restructurarea aparatului de stat. Beria, care încerca să obțină o putere autoritară în stat, încă o dată a unit organele securității statului cu cele ale afacerilor interne într-un singur minister – Ministerul Afacerilor Interne, devenind conducătorul acestuia. În urma acestei reorganizări, au survenit, ca firești, schimbări corespunzătoare în republicile unionale, inclusiv în RSSM. Astfel, prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, Ministerul Securității de Stat și Ministerul Afacerilor Interne ale RSSM au fost unite, în luna martie 1953, într-un singur organ – MAI al RSSM.

La 26 iunie Beria este arestat și apoi împușcat.

Arestarea lui Beria și a susținătorilor săi duce la noi reorganizări în sistemul organelor de securitate.

La ședința Plenului CC al PCUS din iulie 1953, este înaintată cerința ca toate organele administrative ale statului să fie supuse unui control riguros din partea partidului și a guvernului sovietic. Controlului de partid trebuiau supuse în primul rând organele securității statului, deoarece anume în cadrul acestor organe foarte des aveau loc încălcări grave ale principiilor legalității și democratismului. După cum a menționat mai târziu unul dintre conducătorii KGB-ului URSS Iu. Andropov, „partidul a condamnat ferm și a lichidat asemenea încălcări, creând garanții solide de respectare a principiului legalității socialiste”¹³. Ca urmare a deciziei Plenului CC al PCUS din iulie 1953, subliniază autorul Iu. Kozlov, „activitatea organelor securității statului a fost supusă unui control riguros din partea partidului; au fost lichidate organele extrajudiciare de aplicare a măsurilor de pedeapsă penală; a fost verificată temeinicia condamnării pentru infracțiunile politice și reabilitarea celor condamnați pe nedrept; a fost anulată ordinea excepțională de anchetare și examinare judiciară a cazurilor de săvârșire a unor categorii de infracțiuni contra statului”¹⁴. Intensificarea, după 1953, a controlului de partid asupra activității organelor securității statului nu a dus însă la lichidarea totală a acțiunilor ilegale din partea acestora.

În martie 1954, Prezidiul CC al PCUS a luat o decizie cu privire la căile de optimizare a activității organelor securității, de reorganizare radicală a activităților lor, de lichidare a metodelor ilegale utilizate anterior, precum și despre desfășurarea activității în baza sprijinului acordat de societate și supunerea organelor de securitate controlului din partea organelor statale și a celor de partid¹⁵. Drept urmare, la 13 martie 1954 este înființat un organ independent – KGB (*Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti*, sau *Comitetul Securității de Stat*). Trebuie de menționat că, deși *de iure* Comitetul Securității de Stat era subordonat Sovietului Miniștrilor, *de facto* el se afla totuși în subordinea secretarului general al PCUS. După cum menționa în 1967 președintele KGB-ului Iu. Andropov, „în dependență de condițiile istorice concrete și în strictă corespundere cu direcțiile politicii externe și interne, Comitetul Central al PCUS stabilește sarcinile de bază și direcțiile de luptă cu acțiunile ascunse ale serviciilor speciale străine îndreptate împotriva statului sovietic”¹⁶. Biroul Politic al CC al PCUS era anume acea structură ce aproba acțiunile majore ale Comitetului Securității de Stat, precum și planul operativ anual al acestuia.

Legătura serviciilor speciale sovietice cu organele de partid, planificarea de către acestea din urmă a activității de asigurare a securității inițial a contribuit la creșterea puterii KGB-ului, însă diminuarea influenței Partidului Comunist, precum și dispariția de pe harta lumii a statului Uniunea Sovietică a avut drept con-

secință dezintegrarea celui mai uriaș serviciu special cunoscut de-a lungul istoriei.

Reorganizările operate în 1954 la Moscova au determinat apariția Comitetului Securității de Stat (CSS) al RSSM, în fruntea căruia a fost situat același Mordoveț. Ulterior, funcția de conducător al CSS al RSSM a fost ocupată, succesiv, de: Andrei Prokopenko (1955-1959), Ivan Savcenko (1959-1966), Piotr Civertko (1966-1975), Arcadi Ragozin (1975-1979), Gavriil Volkov (1979-1989), Gheorghe Lavranciuc (1989-1990), Teodor Botnaru (1990-1991).

Actul normativ care a stabilit modul de organizare și funcționare a serviciilor speciale sovietice a fost Regulamentul cu privire la organele securității de stat ale URSS, din 1959, care a fost în vigoare până în mai 1991. În corespundere cu acest act, în URSS exista un sistem de organe ale securității statului, format din următoarele verigi: Comitetul Securității de Stat de pe lângă Sovietul Miniștrilor al URSS, Comitetele Securității de Stat de pe lângă Sovietele Miniștrilor ale republicilor unionale și autonome, precum și direcțiile KGB-ului în regiuni. Veriga principală a acestui sistem o constituia Comitetul Securității de Stat al URSS, care, după natura sa juridică, era un organ administrativ unional-republican.

Sistemul organelor securității statului se deosebea printr-o *centralizare excesivă*. Totul se decidea la Moscova, hotărârile fiind ulterior difuzate în celelalte republici și regiuni ce constituiau Uniunea Sovietică¹⁷. Centralizarea se manifesta și prin faptul că în mâinile KGB-ului URSS erau concentrate atribuții ca: conducerea cu direcțiile principale de luptă cu acțiunile subversive desfășurate de dușmanii statului sovietic; numirea personalului în funcțiile de conducere ale organelor de securitate (atât la nivel central, cât și la nivel local); controlul riguros al tuturor verigilor din subordonare; elaborarea planurilor de activitate; generalizarea experienței, pregătirea cadrelor... Plus la aceasta, în subordonarea directă a KGB-ului URSS (evitând verigile republicane ale sistemului de asigurare a securității statului) se aflau trupele de grăniceri, precum și instituțiile de învățământ ale KGB-ului.

În fruntea KGB-ului URSS se afla președintele, care era numit de către Sovietul Suprem al URSS, iar în perioada dintre sesiuni – de către Prezidiul Sovietului Suprem (cu prezentarea ulterioară spre aprobare Sovietului Suprem al URSS). Locțiitorii președintelui KGB erau numiți în funcție de către Sovietul Miniștrilor al URSS. Președintele KGB-ului intra în componența Sovietului Miniștrilor al URSS. Președinții Comitetelor Securității de Stat republicane, inclusiv al RSSM, intrau în componența guvernelor (Sovietelor Miniștrilor) republicane respective.

Deși Comitetul Securității de Stat al URSS era condus de președinte, în cadrul acestuia activa și așa-numitul *colegiu*, care avea drept sarcină soluționarea

problemelor ce țineau de organizarea activității de asigurare a securității statului. Statutul juridic al acestui colegiu se deosebea esențial de cel al colegiilor altor organe ale administrării de stat. În corespundere cu Regulamentul colegiului KGB, dacă în cazul votării președintele KGB-ului era în minoritate, soluționarea întrebării în mod automat trecea în competența organelor superioare. Această procedură era prevăzută ca o garanție eficientă și ca o măsură de preîntâmpinare a diverselor tendințe de voluntarism în sistemul organelor KGB-ului¹⁸. Asemenea colegii au fost organizate în cadrul tuturor Comitetelor Securității de Stat, inclusiv în cadrul Comitetului Securității de Stat al RSSM.

Comitetul Securității de Stat al URSS cuprindea următoarele subdiviziuni de bază: Direcția 1 Generală (informații externe); Direcția a 2-a Generală (contrainformații); Direcția a 3-a Generală (contrainformații militare); Direcția a 4-a (securitatea transportului și comunicațiilor); Direcția a 5-a (ideologică); Direcția a 6-a (contrainformații economice); Serviciul de pază (paza conducerii supreme a URSS și a PCUS); Direcția Generală a trupelor de grăniceri (paza frontierei de stat) etc.¹⁹. Observăm că, spre deosebire de serviciile speciale occidentale, în care activitatea informativă externă și cea contrainformativă internă era realizată de două organe separate, în sistemul sovietic aceste două funcții erau comasate într-un singur organ. Această practică a oglindit bazele ideologice ale regimului care a estompat diferența dintre inamicul de peste hotare și amenințările politice interne, pe motiv că acestea erau mereu de inspirație străină²⁰.

Principalele sarcini și direcții de activitate ale organelor securității statului în perioada sovietică erau: descoperirea planurilor agresive și a acțiunilor subversive ale forțelor imperialiste, care prezintă amenințări pentru securitatea URSS și a altor state socialiste; prevenirea acțiunilor de spionaj, teroriste, subversive și de altă natură, desfășurate de serviciile speciale străine; protecția informației ce constituie secret de stat; paza frontierei de stat a URSS...²¹. Cu toate acestea, *una dintre funcțiile principale ale organelor sovietice de securitate, deși neprevăzută expres, a constat în supravegherea totală a populației realizată în vederea lichidării definitive a opoziției*. După cum menționează I.Pacepa, organele sovietice de securitate, spre deosebire de serviciile speciale din Occident, „au avut întotdeauna sarcina să acopere informativ și tehnico-operativ întreaga populație a țării”²².

Această particularitate a serviciilor speciale sovietice a avut drept consecință crearea unei structuri organizatorice specifice, total diferită de cea a serviciilor occidentale. Un exemplu în acest sens ne poate servi Direcția a 5-a a KGB-ului, care a fost creată în 1969 „pentru a stăvilă valul contestatar în evidentă creștere al disidenței fățișe și pentru a întări controlul asupra populației”²³.

Spionarea cetățenilor în vederea asigurării loialității acestora față de regimul politic a constituit mai mulți ani la rând una dintre direcțiile prioritare de activitate a Comitetului Securității de Stat al RSSM. Astfel, în atenția CSS republican o perioadă îndelungată s-au aflat persoanele care aveau rude în străinătate, în special în România. Iar în timpul exercitării de către P.Civertko a funcției de președinte al CSS al RSSM (1966-1975) în republică a fost declanșată o campanie împotriva evreilor. Persoanele de această naționalitate au început să fie prigonite ca fiind „trântori” și disidenți politici²⁴. Controlul contactelor moldo-române și supravegherea disidenților rămâne una dintre direcțiile principale ale activității CSS al RSSM și în anii '70-80, spre deosebire de anii '50-60 când atenția CSS era îndreptată prioritar împotriva Bisericii, considerată principalul dușman intern.

Disponând de mari resurse financiare și tehnice, de un personal activ care număra (în anul 1991) cel puțin 420.000 de angajați (fără a pune la socoteală rețeaua amplă de informatori și persoane cu legături întâmplătoare cu KGB-ul), de imense dosare de arhivă cu cea mai sensibilă informație politică, KGB-ul a reprezentat un stat în stat²⁵. Acest „stat în stat” permitea manevrarea eficientă a forțelor, a resurselor financiare excesive, precum și evitarea dublării atribuțiilor. Pe de altă parte, lipsa barierelor administrative între subdiviziunile împuternicite să desfășoare activitățile informative, contrainformative și alte tipuri de activități permitea realizarea eficientă a operațiunilor complexe și de lungă durată. Aceasta era o prioritate a organelor securității de stat față de serviciile speciale occidentale.

Cumularea de către un singur organ a mai multor funcții în domeniul asigurării securității statului avea, de asemenea, și unele dezavantaje. Astfel, autorii lucrării *Cartea albă a serviciilor speciale ruse* au evidențiat următoarele neajunsuri în organizarea și funcționarea Comitetului Securității de Stat: „interdependența strictă a acestui organ cu structurile PCUS, monopolul în sfera securității, precum și în asigurarea informativă a demnitarilor cu funcții înalte în stat, lipsa unor mecanisme reale de exercitare a controlului civil asupra activității KGB-ului, administrarea dificilă a acestui serviciu special enorm și imposibilitatea modificărilor rapide în dependență de schimbările de ordin politic și operativ, lipsa unei concurențe reale”²⁶.

Particularitățile de organizare și funcționare a CSS al RSSM, locul și rolul acestui organ în sistemul autorităților republicane erau determinate de obiectivele regimului politic totalitar al URSS. Distrugerea treptată a acestui regim și lichidarea sistemului socialist au condiționat desființarea organelor de securitate de tip sovietic existente pe teritoriul republicii noastre. Totodată, perioada sovietică și-a lăsat amprenta

asupra statutului juridic al organelor de securitate ce funcționează astăzi în Republica Moldova. În special, s-au păstrat unele elemente de structură a acestora (activitatea informativă externă și internă este realizată până în prezent de un singur organ).

Note:

¹ Pasat V., *Asprul adevăr al istoriei (Deportări de pe teritoriul RSS Moldovenești în anii 40-50)*, Chișinău: [s. n.], 2000, p.129.

² *Ibidem*.

³ Aramă E., *Istoria dreptului românesc*, Tipografia Centrală, Chișinău, 1995, p.222.

⁴ Pasat V., *op. cit.*, p.165.

⁵ Botnaru T., Ganenco A., *Istoria Serviciilor Secrete [breviar]*, Muzeum, Chișinău, 2004, p.90.

⁶ Pasat V., *op. cit.*, p.210.

⁷ Golea A., Tănase A. *KGB: „Să ridicăm valul de taină ce acoperă vremurile sumbre” sau să restabilim bunul nume al compatrioților noștri ce au suferit fără vină, în Moldova Suverană*, 27 noiembrie 1990, p.3.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Pasat V., *op. cit.*, p.329.

¹⁰ Golea A., Tănase A., *op. cit.*, p.3.

¹¹ *Белая книга российских спецслужб*, Обозреватель, Москва, 1995, с.37.

¹² Botnaru T., Ganenco A., *op. cit.*, p.90.

¹³ Андропов Ю., *Коммунистическая убежденность – великая сила строителей нового мира*, Политиздат, Москва, 1977, с.15.

¹⁴ Козлов Ю., *Управление в области административно-политической деятельности советского государства*, Изд-ство МГУ, Москва, 1961, с.21.

¹⁵ *Очерки истории российской внешней разведки*, в 6 томах, гл. ред. акад. Е.Примаков, Международные отношения, Москва, 2003, т.5, с.9.

¹⁶ Андропов Ю., *Пятьдесят лет на страже безопасности Советской Родины*, în *Правда*, 21 декември 1967 г., с.1.

¹⁷ Botnaru T., *Acest serviciu este indispensabil oricărui stat*, în *Moldova Suverană*, 12 iulie 1997, p.3.

¹⁸ *Белая книга российских спецслужб*, с.39.

¹⁹ *Ibidem*, p.38

²⁰ Knight A., *KGB după KGB*, Elit, Iași, 1996, p.8.

²¹ *Советское административное право: управление в области административно-политической деятельности*, под рук. А.Лулева, Юридическая литература, Москва, 1979, с.83.

²² Расапа I.M., *Cartea neagră a securității*, vol.1, Omega, București, 1999, p.27.

²³ Timofte A.-R., *Lungul drum al serviciilor secrete către democrație*, A.N.I., București, 2004, p.145.

²⁴ Botnaru T., Ganenco A., *op. cit.*, p.95.

²⁵ Knight A., *op. cit.*, p.7.

²⁶ *Белая книга российских спецслужб*, с.40.